

УДК 070.4:050«1921/1923»:[394:341.344(438=161.2)

Повсякдення інтернованих вояків Армії УНР у таборах Стшалково і Каліш, Польща, крізь призму публікацій журналу «Наша Зоря» (1921–1923 рр.)

Ігор СРІБНЯК

д-р. іст. н., проф.

Київський університет імені
Бориса Грінченка

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2,
04070, Київ, Україна

i.sribniak@kubg.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-9750-4958

Марина ПАЛІЄНКО

д-р. іст. н., проф.

Київський національний
університет імені Тараса
Шевченка

вул. Володимирська, 60, 01033,
Київ, Україна

mpaliienko@knu.ua

ORCID ID 0000-0002-9098-1142

© Срібняк І., Палієнко М., 2022

У статті проаналізовано матеріали таборового часопису «Наша Зоря», які висвітлювали деякі аспекти побуту та життєдіяльності інтернованих вояків-українців Армії УНР у таборах Стшалково і Каліш протягом другої половини 1921 — і до квітня 1923 рр. Встановлено, що на його шпальтах закарбовувались непохитна віра українського вояцтва у перемогу та стійкість таборян у подоланні щоденних труднощів, а разом з тим — ностальгія за Батьківщиною та хвиливі сумніви, коли під непосильним тягарем побутових проблем здавалося би що всі надії на відновлення української державності були втрачені.

Протягом усього часу свого існування «Наша Зоря» відчувала моральну та фінансову підтримку з боку таборян, які уділяли часопису децими із своїх зароблених тяжким трудом коштів. Дуже вагомо допомагали журналу й таборові інституції — проводячи різні культурно-мистецькі акції (театральні вистави, вечорниці, концерти) та перераховуючи отримані за це кошти до видавничого фонду «Нашої Зорі».

Разом з тим, попри цю підтримку зібраних коштів ледь-ледь вистачало аби звести «кінці з кінцями» та опублікувати чергове число часопису, і саме цим обумовлювались окремі випадки недотримання редакцією черговості виходу «Нашої Зорі». Але саме завдяки ентузіазму та спільним зусиллям гурту однодумців, які об'єдналися у складі нечисленної редколегії цього видання, всі перепони успішно додалися.

Проведений аналіз матеріалів з історії таборового повсякдення українського вояцтва дає всі підстави стверджувати, що вони довгий час слугували об'єднавчим чинником для таборян, скріплюючи їх моральний дух. Водночас, вони справляли потужний вплив на формування національної свідомості інтернованих вояків Армії УНР, зміцнюючи їх віру у визволення України від більшовизму.

Ключові слова: журнал «Наша Зоря», стаття, редколегія, табір, інтерновані вояки-українці, Польща.

EVERYDAY LIFE OF THE UPR ARMY INTERNED SOLDIERS IN STRZAŁKOWO & KALISZ CAMPS (POLAND) THROUGH THE LENS OF THE JOURNAL “NASHA ZORIA” (“OUR DAWN”) (1921–1923)

Ihor Sribniak

Doctor of Sciences (History), Professor
Borys Grinchenko Kyiv University
18/2, Bulvarno-Kudryavska St., Kyiv, Ukraine, 04070
i.sribniak@kubg.edu.ua
ORCID ID 0000–0001–9750–4958

Maryna Paliienko

Doctor of Sciences (History), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv
60, Volodymyrska St., Kyiv, Ukraine, 01033
mpaliienko@knu.ua
ORCID ID 0000–0002–9098–1142

The article analyzes the materials of the camp journal “Nasha Zoria”, which covered some aspects of life and vital activity of interned Ukrainian soldiers of the UPR Army in the camps Strzałkowo and Kalisz during the second half of 1921 — and until April 1923. It has been established that the steadfast faith of the Ukrainian army in victory and the resilience of the campers in overcoming daily difficulties were engraved on the journal’s columns, as well as nostalgia for the homeland and waves of doubt, when under the unbearable burden of domestic problems it seemed that all hopes of restoring Ukrainian statehood were lost.

Throughout its existence, “Nasha Zoria” has felt the moral and financial support of the campers, who donated a small part of their hard-earned money to the journal. The camp institutions also helped a lot — by holding various cultural and artistic events (theatrical performances, parties, and concerts) and transferring the proceeds to the publishing house “Nasha Zoria”.

At the same time, despite this support, the collected funds were barely enough to make ends meet and publish the next issue of the journal, and this was the reason for some cases of non-compliance with the order of publication of “Nasha Zoria”. But thanks to the enthusiasm and joint efforts of a group of like-minded people, who united in a small editorial board of this publication, all obstacles were successfully added, and the journal publication continued.

The conducted analysis of materials on the history of the camp’s everyday life of the Ukrainian army gives every reason to state that they have long served as a unifying factor for the campers, strengthening their morale. At the same time, they had a powerful influence on the formation of the national consciousness of the UPR Army interned soldiers, strengthening their faith in the liberation of Ukraine from Bolshevism.

Keywords: “Nasha Zoria” journal, article, editorial board, camp, interned Ukrainian soldiers, Strzałkowo, Kalisz, Poland.

Актуальність теми

Матеріали таборової преси були і залишаються цінним джерелом для об'єктивного відтворення життєдіяльності інтернованих вояків-українців зі складу Армії УНР, які утримувались у таборах на теренах Польщі після поразки українських національно-визвольних змагань. Їх високий інформаційний потенціал дає досліднику можливість відтворити «атмосферу» таборів, а також проникнути в глибини психології таборян, пізнати їх повсякдення, думки і прагнення. Разом з тим, слід наголосити на тому, що використання матеріалів таборової преси створює можливість доповнити свідчення архівних документів. Значення періодики зростає у тому випадку, коли інші джерела «зберігають мовчанку» або знаходяться у малодоступних закордонних архівосховищах. У зв'язку з цим існує нагальна потреба уведення матеріалів таборової преси до наукового обігу. Особливої актуальності це набуває тоді, коли йдеться про малотиражні таборіві видання, деякі з яких виготовлялися в рукописному вигляді та лише в одному (кількох) примірниках.

Докладний аналіз першого етапу історії функціонування часопису «Наша Зоря» (в таборі інтернованих вояків Армії УНР у Ланцуті, Польща) вже було здійснено в розвідці авторів цієї статті, там же був уміщений докладний огляд історіографії досліджуваної проблеми (Срібняк & Палієнко, 2021, с. 183–208). Попри це все ж таки існує потреба згадати про найвагоміші роботи дослідників історії еміграційної преси з метою деталізації їх внеску в наукове опрацювання даної теми, тим більше, що йдеться про монографічні дослідження, публікацією яких були закладені підвалини для вивчення специфіки видання таборової періодики.

Однією з перших до вивчення історії видання «Нашої Зорі» звернулася Н. Сидоренко, яка на підставі опрацювання великого кола архівних та опублікованих джерел (насамперед — матеріалів згаданого часопису) синтезувала значний обсяг фактологічного матеріалу як про різні аспекти культурно-освітньої діяльності інтернованих вояків-українців у таборах Стшалково і Каліш, так і про політичну спрямованість та тематичне наповнення «Нашої Зорі». До її безперечних заслуг належало й визначення редакційного складу цього літературно-військового журналу та кола його найактивніших співробітників, окреслення тематичного репертуару «Нашої Зорі» та проведення аналізу найзначніших його матеріалів (Сидоренко, 2000, с. 61–67).

Але реконструюючи історію видання цього часопису Н. Сидоренко віднесла до «ланцутської» доби його функціонування й наступний — «стшалковський» період «Нашої Зорі». При цьому дослідниця була добре обізнана з «траєкторією» переїздів журналу з табору в табір (Ланцут-Стшалково-Каліш), та тими труднощами, які була зму-

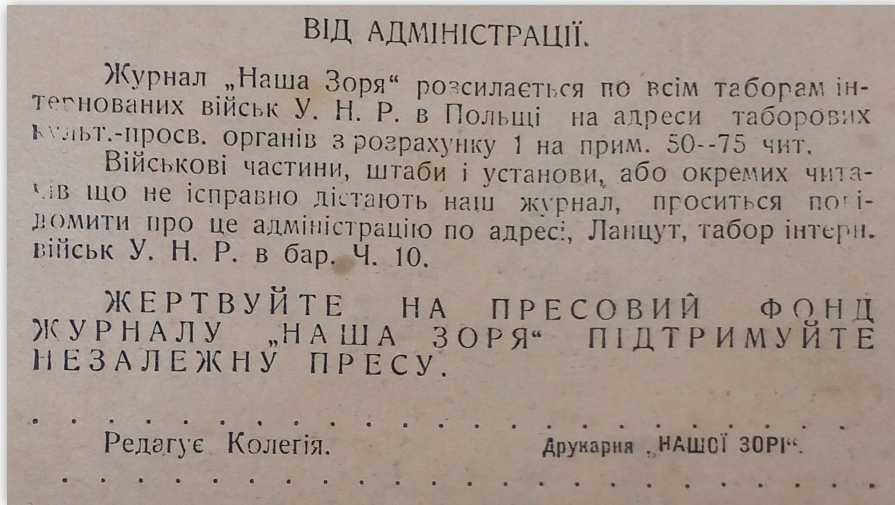
шена долати його редакція (Сидоренко, 2000, с. 65–67). Слід також додати, що для цілісного відтворення видавничої історії «Нашої Зорі» цілком незамінними є використання спогадів члена редколегії цього журналу Олександра Семмо (1987, с. 237–263), про якого дослідниця неодноразово згадує у своїй монографії.

Праці О. Вішки мали власне науково-довідковий характер, і містили лише коротку інформаційну довідку про це таборове видання (з наведенням місць зберігання окремих чисел цього часопису, відгуків інших українських видань про значення «Нашої Зорі», назв найважливіших публікацій) (Wiszka, 2001, с. 181–183; Вішка, 2002). Зрештою, дослідник і не ставив перед собою завдання визначення джерельного потенціалу журналу, але зібрана ним інформація до сьогодні зберігає свою актуальність як своєрідний дороговказ для всіх дослідників таборової та еміграційної української преси в Польщі. У цьому зв'язку буде доцільним згадати про праці Ю. Голубничої-Шленчак, в яких була зібрана важлива інформація про специфіку видання цього часопису та його змістовне наповнення (з наведенням титульних сторінок двох чисел журналу) (Голубнича-Шленчак, 2020, с. 65–68; Голубнича-Шленчак, 2021, с. 123–129, с. 270).

Мета дослідження полягає у відтворенні особливостей таборового повсякдення інтернованих вояків-українців у таборах Стшалково і Каліш, *завданням статті* є встановлення джерельного потенціалу матеріалів часопису «Наша Зоря», який тиражувався протягом другої половини 1921 – і до квітня 1923 рр.

Особливості тиражування журналу в таборі Стшалково (друга половина 1921 р.)

Попри всі труднощі зборів та виїзду з Ланцуту та облаштування на новому місці – у таборі Стшалково – редакція «Нашої Зорі» (сотники Семен Левченко і Євген Маланюк, поручник Дикий, хорунжі Григорій Сімонців і Андрій Лебединський, а також підхорунжий Олександр Семмо) зуміла забезпечити вихід чергового (серпневого) числа часопису. Але вже невдовзі – через від'їзд з табору кількох старшин – справою видання журналу опікувались лише А. Лебединський і О. Семмо, які мали вирішувати усі організаційні питання з тиражування часопису, а разом з тим дбати про його тематичне наповнення. Лише моральну допомогу «Нашій Зорі» надавав «вербальний» ініціатор її заснування генерал-хорунжий О. Пилькевич (хоча до його заслуг слід віднести виділення окремого приміщення для редколегії журналу – *авт.*). У найскрутніші моменти на допомогу редколегії «Нашої Зорі» приходив голова Української військово-ліквідаційної комісії у Варшаві полковник Олександр Данильчук, регулярно надсилаючи їй невеликі грошові квоти (Семмо, 1987, с. 238–239).

Інформаційне повідомлення та звернення редколегії журналу «Наша Зоря» до своїх читачів (розміщувалися на форзаці).

Завдяки зусиллям згаданих старшин часопис продовжив своє видання у Стшалково 14-м числом, в якому був, зокрема, уміщений опис перших досягнень інтернованого українського вояцтва у культурно-освітній царині. Але відзначаючи позитивні зрушення у таборовому повсякденні, журнал не забував вказати й на зменшення інтенсивності освітнього життя таборян: хоча «органи культ[урно]-освітні запрацювали з попередньою інтенсивністю», роботу Українського Народного Університету (УНУ) відновити не вдалось (через неможливість приїзду до табору його чільних викладачів). І тільки на його «військовому факультеті під проводом ген[ерал]-пор[учника] генштабу Мартинюка аматори військової штуки студіюють стратегію і тактику і то в порядку приватної ініціативи» («З життя табору», 1921, с. 19).

«Наша Зоря» використовувала будь-яку можливість аби підтримати своїх колег «по цеху», і зокрема — редакцію «живої» таборової газети «Промінь». Читання випусків останньої «як і раніше[...] збирає повний театр слухачів і слухається з зацікавленням, особливо козаками, чого на перших порах не помічалось». Більше того — трьохмісячний досвід видання «Променя» переконливо свідчив про те, що «жива газета в умовах таборового життя є річ дуже корисна. В цьому майже всі переконалися за винятком тих, чії вчинки[...] шкідливі інтересам Укр[аїнської] армії і війська, часами стають темою гострої салі і осуду «Проміня»». У цій замітці була наведена й конфіденційна інформація, яка між тим була добре відома усім таборянам — кожне число «Променя» цензурувалося «спеціальною

цензурною комісією, призначеною командою групи» («З життя табору», 1921, с. 19).

У наступному числі «Нашої Зорі» редколегія звернула увагу таборян на необхідність повнішого задоволення культурних потреб інтернаціонального козацтва, і з цією метою умістила замітку про організований заходами УМСА «День розваги козака», який відбувся 28 серпня 1921 р. До його програми увійшли спортивні ігри, вечірка «з хором, піснями, декламацією, гумором і танцями при участі дам». Часопис окремо відзначив, що «день розваги зробив на козаків дуже гарне вражіння — отож за козаками мусимо висловити побажання, аби такі «дні» влаштовувались по можливості частіше» («День розваги», 1921, с. 19).

Тут же було дано характеристику роботі таборового культурно-освітнього відділу, який попри «перешкоди, які раз по раз висуває саме життя, а також відсутність матеріальних засобів» зумів організувати «систематичну працю в таборовій гімназії, де щоденно у визначений час провадяться навчання, також поставлена в більш менш нормальні умови — школа грамоти». У викладовій залі майже щодня відбували виклади «на різні популярні теми». До здобутків культурно-освітнього відділу належало й налагодження функціонування таборової бібліотеки, якою могли користуватися й козаки (через комендантів бараків), а також забезпеченість роботи таборового театру, коли козаки мали можливість «4 рази на тиждень бачити даремні (безоплатні — *авт.*) вистави чи слухати концерти таборової капелі». Але повідомляючи це невідомий кореспондент «Нашої Зорі» відзначив, що при цьому «помітно зловживання з боку штабів білетами при їх розподіленню (розподілу — *авт.*)» («Праця таборового», 1921, с. 19).

Особливо значущими були досягнення спортивних гуртків таборян, які мали потужну матеріальну підтримку з боку таборової філії УМСА. Остання, зокрема, надавала допомогу в облаштуванні гімнастичної площадки, а також уможливила придбання нових спортивних приладь («Праця таборового», 1921, с. 19). За сприяння УМСА був проведений і шаховий турнір, участь в якому взяло 11 таборян. Для його переможців були визначені призи (пальто, білизна, тютюн), які відповідно отримали А. Медведків, С. Чернявський, С. Таран («Спорт», 1921, с. 20). Крім того, УМСА та її спортивний організатор («завідувач спорту») Яковлів допомагали й у проведенні домашніх (у Стшалково) та виїзних футбольних матчів для української футбольної команди (капітан С. Нагнибіда, керівник футбольної секції Кожухівський) (Наша Зоря, 1921).

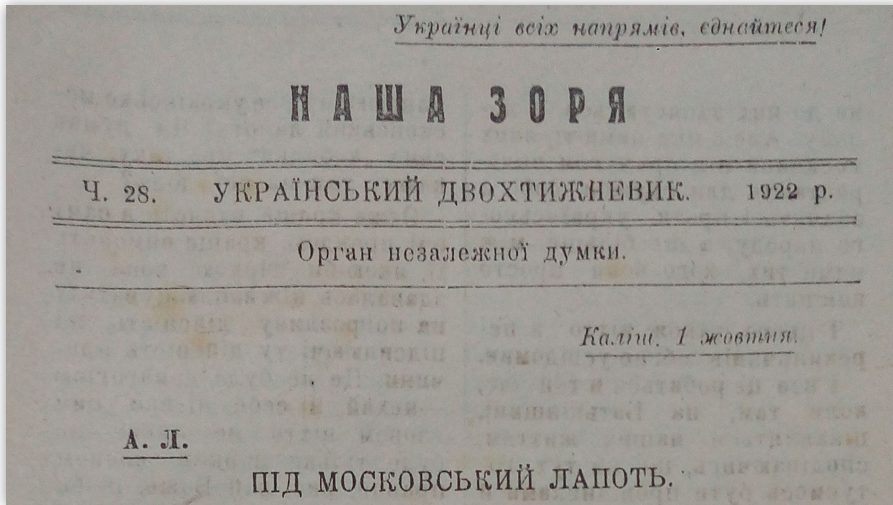
Член редколегії журналу таборянин О. Семмо дав обширний нарис таборового життя у власному нарисі, приділивши особливу увагу театрално-мистецькій її складовій. Він вважав, що таборовий аматорський театр «став просто гопаком при ковбасі та чарці. До цього при-

вів його не брак репертуару, а очевидно, коли не захланність наших режисерів, то впертість з якою вони, наперекір бажанням суспільства ставлять [...] сім раз «Нахмарило» та «Живих покійників». До того-ж, за весь час існування наших таборових гуртків, — вони рідко коли справді грали. В більшості ж випадків вони показували, як не треба грати». Аби змінити на краще діяльність театральних труп О. Семмо пропонував вибрати «з них ліпші сили, щоби позбавити їх баласту, а для здатних утворити студію...» (Семмо, 1921, с. 26).

На думку О. Семмо таборовий табір став для інтернованих «блячкою», бо не виконував постанов культурно-освітнього відділу про співвідношення безплатних і платних вистав протягом одного тижня (4 до 1). Його не влаштовував і репертуар театру: «... наші аматори вибирають завжди такий матеріал до умової звачки, який не висвітлює ні старого українського життя, ні життя сучасного, а є, так би мовити, «ніде і ніколи не була бувальщина» або брехлива і на свій копил подане життя якихось там людей, котре, завжди майже, починається гопаком, в середині має горілку, а кінчається вбивством або самовбивством». О. Семмо був переконаний, що репертуар театру вимагає оновлення, і таким прикладом міг стати драмгурток Культурно-просвітнього куреня, члени якого спромоглись поставити п'єсу «Між двох сил» В. Винниченка. Він привітав цей почин артистів, та висловив сподівання, що глядачам буде надана можливість познайомитися з новітніми надбаннями українського драматичного мистецтва та відмовитися від «старої «малоросійської» драми з вбивствами» (Семмо, 1921, с. 28).

Досить критично О. Семмо висловився й щодо вечірок, які влаштовувались таборовим культурно-просвітнім відділом 4–5 разів на місяць (деякі з них проводились на платній основі). На його думку — брати гроші за відвідування цих вечірок (за висловом О. Семмо — «бульок на стоячій воді») було негідною практикою, бо сплатити вартість квитків могла лише невеличка меншість в таборі. Звернув він увагу й на «животіння» таборових хору і струнної оркестри, в силу чого концерти в таборі відбувалися дуже рідко.

Натомість він пропонував підтримати діяльність таорової художньої студії, в якій на той час працював лише один таборянин (Стовбуненко), «але навіть ті малочисельні роботи, які є в відділі, найкраще говорять, що при ліпших засобах, з ліпшим матерьялами, — він би міг дати багато цінних зразків Українського мистецтва». О. Семмо відзначив й «гарні наміри п[ана] полковника Хомяка, що в свій час не один раз висловлював бажання відкрити школу і майстерню гуцульських художніх виробів», але цей його «почин його не був підтриманий матеріально» командуванням групи інтернованих Військ УНР (Семмо, 1921, с. 26–27).

Фрагмент підтитильної сторінки журналу «Наша Зоря» (ч.28 від 1 жовтня 1922 р.) із заголовком статті «Під московський лапоть».

Із приходом справжніх холодів інтерновані опинились у нестерпному становищі у зв'язку з тим, що не могли належним чином обігріти дерев'яні бараки через їх непристосованість для перебування взимку та недостатності норм видачі палива. Один з таборян (його прізвище було приховане під псевдонімом *П'єро*) так описував баракове животіння українського вояцтва: «в зимнім повітрі барака під тріск мерзлих стін, під мінорний акомпанемент пустого шлунку, коли мерзнуть не тільки вуха, але навіть й мозок, — злітають самі рожеві, самі гарячі мрії, з'являються самі неймовірні, самі прекрасні міражі...» (*П'єро*, 1921, с. 30).

В цій ситуації інтерновані «робили кілька разів організовані наступи на деякі таборові дерев'яні будівлі», які спочатку робились у таємниці від таборової комендатури, але вже невдовзі остання неофіційно санкціонувала такі «набіги» для заготівлі дров. Холодне ча призвела до майже цілковитої зупинки культурно-мистецького життя в таборі, зокрема припинив свою роботу військовий факультет УНУ, а також тимчасово перестала виходити жива газета «Промінь». «Довго і героїчно боровся з морозом таборовий театр, але мусив на деякий час [...] завмерти останніми днями» (*П'єро*, 1921, с. 30).

У виданні тижневика «Наша Зоря» теж мала місце тривала перерва — після вересневого випуску інтернованим довелося чекати довгі чотири місяці його наступного номера. Редакція пояснювала цю затримку кількома причинами — і насамперед настанням холодів, які співпали «з майже цілковитим припиненням видачі палива». Згадуючи цей час, редакція звертала увагу читачів на те, як було «труд-

но в зимній дощаній сепаратці з побілівшими від снігу стінами працювати виснаженим співробітникам, коли в голові думки тільки про хліб, та й ті здається замерзають. Але що можна казати про перебої в праці, коли насичені холодом літери випадають із задубілих пальців складача? Коли до того бракує ще й паперу, фарби, сотні-другої марок для виплати за технічну працю складачеві й друкарю» («Від редакції», 1921, с. 36–37).

Натомість холод мало позначився на спортивному житті, бо для потреб спортсменів був облаштований «Дім спорту» («Гімназіум») з «великою салею для вправ зі значною кількістю гімнастичного приладдя». Але як вже зазначалось — своєму успішному розвитку спорт у Стшалково завдячував таборовій філії YMCA, яка покривала всі видатки на ці потреби (П'єро, 1921, с. 30).

Згадуючи про знакові події таборового повсякдення автор допису звертав увагу таборян на «дуже цікаві змагання таборових труп до зміни репертуару», які «хоч фактично дали небагато, але вже сама воля до цієї зміни показує в таборових акторах бажання працювати». Тут же були наведені кілька назв виставлених у таборовому театрі п'єс (до припинення ним роботи) — «Нітуш», «Непоховані», «Воскресіння», «Поцілунок Іуди» — із зазначенням різних хиб під час їхнього виконання, та висловлено побажання акторам однієї з труп уважності та обережності під час перекладу та постановки «Ревізора» (П'єро, 1921, с. 31).

Дуже критично автор цитованого допису поставився до «захоплення таборової публіки численними вечірками», яке на його думку набуло «характеру пошести. Вечірка йшла за вечіркою (звичайно з «призами за красу» та танцями “до одволення” (до подальшого повідомлення — *авт.*), якби не катастрофальне збільшення морозу, — невідомо, до чого б ця пошесть дійшла». Він висловив надію, що «вечірки ці були позитивною прикметою таборового життя, ліками проти голоду і журби, наркозом в умовах тяжкої таборової дійсності, а не «бенкетом під час чуми», як це могло б показатися сторонньому глядачеві». Але найгіршим було те, що «помітно зменшений раціон харчів, виснаження організму, пригнічений моральний стан, все це позбавляє таборян останніх сил для боротьби з морозом» (П'єро, 1921, с. 31). Аби зберегти залишок сил та тепло — більшість інтернованих воліли залишатись більшу частину свого часу проводити на нарах, вкрившись коцами.

У грудневому номері часопису була також розміщена інформація про грошові пожертви для Ланцутського відділу Українського товариства Червоного Хреста (голова управи — сотник Базилевич, скарбник — сотник Павловський), що надходили протягом 1921 р. — вони склали 150391 марок польських (м.п.). Крім того, від різних добродійних організацій для згадуваного відділу передавались продукти

(267,5 кг рису, шоколаду, какао та ін.; 188 банок молока), 32,9 кг мила; різні предмети одягу (494 шт.); папір (3600 арк.); медикаменти — загальною вартістю 308235 м.п. Всі ці кошти та продукти були використані в такий спосіб: для поліпшення харчування дітей (37121 м.п.), безповоротні допомоги (5438 м.п.), позичкові допомоги (28000 м.п.), придбання продуктів (62420 м.п.), купівлю речей (205040 м.п.) та медикаментів (17640 м.п.) («Звіт про грошовий», 1921, с. 35–36).

«Наша Зоря» як хронікер таборового повсякдення інтернованих у Стшалково (перша половина 1922 р.)

Основні події таборового побуту протягом двох зимових місяців 1922 р. були згадані у зведеному числі «Нашої Зорі», ще раз засвідчивши винятковість існування інтернованих українців у таборі Стшалково. Так, зокрема, у журналі була розміщена замітка про «Хату козака», що була відкрита взимку 1921 р. Метою її заснування «було не лише давати розвагу козакові і можливість в теплом кутку провести час за газетою або книжкою з бібліотеки, а й шляхом визиску буфета[...] — придбання матеріальних засобів для допомоги культурно-просвітним організаціям табору». Як зазначала редакція часопису, деякий час «Хата козака» — попри всі перешкоди — виконувала своє завдання, і «в час найбільших морозів, коли не функціонували ні театр, ні аудиторія (для викладів — *авт.*), «Хата козака» давала засоби, потрібні до існування К[ультурно]-О[світньому] В[ідділу] табору». Але після започаткування в зібраннях кількох частин гри в лото, «Хата козака» залишилась без відвідувачів, відповідно «грошові обороти її і прибутки стали зменшуватись». З метою зміни цієї ситуації управа «Хати» була змушена дозволити гру в лото у своєму приміщенні, що знову привернуло таборян до її відвідування. Проте перетворення «Хати козака» на «клуб лото» дуже ускладнило процес читання газет і книг, бо «трудно читати або щось робити в такому гармидері, який буває внаслідок гри в лото» («Життя табору», 1922, с. 39).

«Наша Зоря» також відзначила, що «зима вплинула і на живу газету «Промінь». Ще восени за якусь замітку в газеті редактор її був посаджений на 14 діб на гавпвахту (гауптвахту — *авт.*)». Через арешт редактора редакційне приміщення було невдовзі відібране, а після настання холодів «жива» газета вже не змогла отримати собі нового. Вихід чергового номера газети майже традиційно тягнув за собою різні неприємності для її співробітників, попри те, що зміст кожного номера відчитувала цензурна комісія. Траплялося так, що за деякі відчитані таборянам матеріали командування групи інтернованих Військ УНР у Стшалково призначало одночасно «співробітникові (газети «Промінь» — *авт.*) — гавпвахта, редакторові — слідство, а начальникові К.О.В. висловлювалась догана» («Життя табору», 1922, с. 39–40).

У цьому номері «Наша Зоря» також повідомляла про заснування у таборі філії «Товариства допомоги біженцям з України та їх родинам» (голова — Серафіма Пилькевич), завданням якої мало стати надання гуманітарної допомоги дітям та хворим козакам і старшинами у таборі («Життя табору», 1922, с. 40). Своїм приємним обов'язком редколегія часопису вважала уміщувати повідомлення про грошові надходження до пресового фонду «Нашої Зорі». Взимку 1922 р. жертводавцями часопису стали генерал-хорунжий О. Пилькевич (1000 м.п.), таборова кантина (5000 м.п.), кантина сімейних старшин Кордонної бригади (1500 м.п.), Стшалківський відділ YMCA (650 аркушів друкарського паперу, за що редакція журналу складала свою щирю подяку («Життя табору», 1922, с. 40).

Прихід весни змінив життя таборян на краще, і насамперед тому, що вони отримали можливість тимчасово залишати табір в складі робітничих команд, працюючи в різних місцевостях Польщі. Їх робота була оплачувана, і це дозволяло інтернованим поліпшити своє харчування та зробити деякі заощадження. У зв'язку з виїздом з табору значних груп вояків на роботи, редакція «Нашої Зорі» вважала за доцільне звернутися з порадою до українських «відповідальних чинників», які мали контролювати аби робота інтернованих відбувалась «у якнайстисліше організований спосіб, щоб умови ангажементу на роботи були певно усталені, застраховані від ухилень з боку роботодавця, особливо приватного». Мав бути чітко визначений і строк проведення цих робіт, аби «не впасти потім в кабалу, яка, крім всяких неприємностей на місці, стелить іноді колючу дорогу до поліцейного арешту, маркуючи нас “більшевиками”», що вже мало місце на приватних роботах. На думку редакції, керівники цих робітничих команд (як правило сотенні та курінні командири) мали подбати «про відповідні харчі, про належний санітарний стан своїх людей», а також про організацію їх дозвілля («Виїзд з таборів», 1922, с. 16–17).

У журналі були подані короткі інформації про всі культурно-освітні осередки, які діяли в таборі станом на травень 1922 р., а також наведені окремі факти про їх діяльність. В їх числі були, зокрема, згадані: Український Народний Університет («крім військового факультету, що нараховує біля 100 слухачів, зложено факультет математичний»); «Курси мов та подвійного рахівництва» (останні підготували випуск першої групи слухачів — близько 600 таборян); Гімназію відвідувало 40 учнів (VI, VII, X класи), які були змушені навчатись в одному приміщенні; слухачі курсів культурно-освітніх інструкторів відчували «брак підручників і відповідних лекторських сил»; до таборової школи грамоти було зараховано 122 козаки, з яких регулярно її відвідували трохи більше половини; школа для дітей діяла при BCR (*British Committee for Refugees* — Британський допомоговий комітет у Польщі —

авт.), маючи у своєму складі 25 малолітніх мешканців табору; у фондах таборової бібліотеки-читальні (діяла при «Хаті козака») нараховувалось близько 2000 книжок, а її читачами були записані 3000 таборян («Про культурно-освітню працю», 1922, с. 18).

У цій же замітці йшлося й про культурно-мистецькі колективи, і зокрема про чотири драматичні трупи («Об'єднання», «У.М.С.А» (режисер Кречет), «Запорожець» і козачий драмгурток ім. Кропивницького), які виступали на сцені таборового театру. Редакція журналу відзначала, що в репертуарному відношенні театр перебував «на переломі: від старих традиційних, вузько побутових п'єс театр переходив до репертуару більш сучасного». На підтвердження цього тут же були згадані поставлені трупю «Об'єднання» п'єса «На хвилях» Павловського та п'єса «Молодість» Макса Гальбе (трупа «У.М.С.А») («Про культурно-освітню працю», 1922, с. 18–19).

Дуже успішно тривав розвиток таборового хору сотника Д. Котка (56 хористів, переважно старшини), який часто виїжджав у концертні турне, зарекомендувавши «себе і по-за табором дуже гарно», отримуючи захоплені рецензії польських та німецьких часописів. Струнний оркестр перебував у стані реорганізації, але «Наша Зоря» висловлювала надію, що «це не відіб'ється на популярності оркестри і кількості концертів, яких сподіваємось від неї у майбутньому». Нарешті, у таборі несистематично діяло й два мистецькі відділи — малярський і скульптурний (керівник Т. Зміїв) («Про культурно-освітню працю», 1922, с. 18–19).

І хоча «на всіх культурно-просвітніх заходах болюче відбивався брак грошей, підручників, приладдя і фахових сил», бажання таборян внести у своє таборове життя хоча б децицю мистецької розваги та позитивних емоцій перемагало. Виставляючи на таборовій сцені різні п'єси українських драматургів артисти-аматори виконували й важливу соціально-виховну функцію, бо час від часу вони заповідали отримані від реалізації квитків кошти на благодійні потреби. Так, зокрема, 4 травня 1922 р. артисти трупи УМСА (режисер — Кречет) запропонували таборовому загалу виставу «Молодість», отриманий прибуток (17858 м.п.) від якої був призначений на пресовий фонд «Нашої Зорі». З цієї нагоди редакція тижневика висловила свою щирю подяку акторам згадуваної трупи, симфонічній оркестрі (під орудою Габрілевича) — «за безплатну гру в антрактах», поручнику Тесельському — «за декораторську працю», О. Волкову — «за безкоштовно відпущений деякий реквізит», Ледебеву — «за обслугову спектаклю» («Звіт прибутків», 1922, с. 20).

Іншого разу артисти підтримали родину одного із знаних таборових режисерів — сотника Володимира Масловця-Далекого, якого вже на цей час було звільнено з табору, але внаслідок хвороби та

через слабе здоров'я він невдовзі помер. Збиранням коштів опікувався «Комітет допомоги вдові й малолітнім сиротам артиста Володимира Масловця-Далекого» (голова — полковник Юркевич, секретар — сотник Г. Руденко), за ініціативою якого всі збори від проведення 4 червня 1922 р. п'єси «Суєта» (продаж квитків — 51300 м.п., бенефіції — 2200 м.п., продаж програмок — 5658 м.п., відсотки від буфета — 5300 м.п.; що загалом склало 64458 м.п.) були передані родині режисера. Чистий прибуток від проведення вистави склав 55490 м.п. («Відчит Комітета», 1922, с. 19)

«Наша Зоря» завжди охоче повідомляла про всі внески благодійників, намагаючись хоч в такий спосіб віддячитись їм за їх неоціненну допомогу. Зокрема, уміщений в одному з номерів журналу «Звіт...» дозволяє встановити коло жертводавців, які підтримували біженців таборян. У списку — Варшавський комітет допомоги збігцям з України (його внесок склав 80 тис. м.п.), начальник групи інтернованих Військ УНР в Стшалково (18500 м.п.), культурно-освітній відділ табору (3038 м.п.), Ланцутський відділ Українського товариства Червоного Хреста (6000 м.п.), прибуток від вистави і вечірки на користь філії (23454 м.п.), членські внески (1920 м.п.), добродійні внески від Яковлева (1500 м.п.), Гончарової (10000 м.п.), полковника Білецького (100 м.п.). Загальна сума склала 158012 м.п., з якої 80685 було спрямовано на допомогу дітям старшин і козаків табору, 40055 м.п. — на допомогу хворим старшинам, козакам та жінкам табору, 5000 м.п. — на допомогу культурно-освітнім установам («Звіт грошового», 1922, с. 39).

До табору в якості пожертв надходили й речі (і зокрема для дітей). Цим опікувались Стшалковська філія «Комітету допомоги збігцям з України та їх родинам», Ланцутський відділ Українського товариства Червоного Хреста і жіноча підсекція Українського Центрального Комітету. Завдяки надходженням від цих організацій у таборі серед дітей було розподілено 227 пелюшок, сорочок, френчів, фуфайок та інших елементів одягу. Ланцутський Союз Українок надіслав до табору продовольчу допомогу (1350 грамів сала, стільки ж цурку і 800 грамів какао), які були видані «старшинам і козакам, потребуючим харчового підсилення» («Звіт грошового», 1922, с. 40).

Журнал «Наша Зоря» на завершальному етапі своєї діяльності у таборі Каліш

У зв'язку з ліквідацією табору в Стшалково (липень-серпень 1922 р.) черговий випуск «Нашої Зорі» вийшов у жовтні ц.р. у Каліші. У цьому номері була уміщена передова стаття, що стосувалася дуже непростієї проблеми в житті таборян — більшовицькій кампанії амністування інтернованих, чим скористалась досить значна кількість як старшин,

так і козаків Армії УНР. Редакція зазначала, що вояки «ніби забули про головну мету[...] життя в інтернуванні — підготуватись до повороту на Батьківщину». Вони звиклися з думкою, що у подальшій боротьбі з більшовиками Армії УНР належатиме провідна роль, і водночас частина вояцтва приймає рішення «про перекинчество в табор того-ж ворога». Такий дуалізм спонукав редакцію журналу поставити риторичне запитання «Чи віддамося в той спосіб усі під московський лапоть»? І хоч як то є неприємним (на думку редколегії часопису), коли «правда коле очі», але набагато кращим буде, якщо «ті очі зовсім повилазять, коли не хотять добачати причин злого явища і не квапляться їм запобігти!» (А. Л., 1922, с. 1).

Прагнучи вплинути на слабкодухих, тижневик розміщує заклик командира одного з повстанських загонів в Україні сотника Рябоко-ня, який прибув до Калішу для ознайомлення з ситуацією в таборах. Автор заклику був переконаний, що «скоро ворог, котрий останніх зу-силь уживає в цій боротьбі, упаде, знесилений, під ударами тих, що вірять, що хочуть волі своїй Батьківщині». Він запевняв таборян, що «боротьба за незалежність а ні на хвилю не припинилась, що партизанські відділи, в боротьбі проти яких ворог змагається, все збіль-шуються і збільшуються». Невідомо наскільки щирим був автор за-клику, подаючи таку оптимістичну картину загального спротиву більшовицькій владі в Україні, проте з висоти сьогодення є всі під-стави стверджувати, що він або не володів загальною ситуацією, або виконував суто пропагандистську роботу (Рябокін, 1922, с. 3).

У тому ж номері журналу знайшлося місце й для повідомлення про збори «Ліги Молодої України» і мистецького товариства «Весел-ка» (відбулися у середині вересня 1922 р.), на яких «промовцями була підкреслена та квоість культурницької праці, яка спостерігається в останній час в наших таборах». Присутні на зборах були одностай-ні в тому, що у царині таборової культурно-освітньої роботи «ніби-то щось і робиться, коли ж придивишся до наслідків, то лишається вра-жіння, коли не зовсім пустого місця, то все-ж таки топтання на однім місці» (А. (Ф.) Л., 1922, с. 4).

Причинами такого стану невідомий автор вважав «недостачу гро-шових і матеріальних засобів, а часом і цілковитий їх брак», «безкон-трольність витрат їх з боку[...] таборового начальства», «сепаратизм частин і інституцій та витікаюча звідсіль нескоординованість праці й контролю над нею на місцях», «невміння окреслити певних границь і завдань піднятої акції в цілому і обов'язків покликаних до неї вико-навців зокрема». Все це призводило до «невитриманості в напружен-ню праці: спочатку велике захоплення, потім поволі охолода, нареш-ті збайдужіння і лямка — аби день за днем» (А. (Ф.) Л., 1922, с. 5). Але навіть в таких умовах митці воліли кооперувати свої зусилля, обрав-

ши під час зборів президію та ухваливши статут організації (Дрючок, 1922, с. 30).

У статті «Театральні справи» невідомий рецензент коротко охарактеризував поточний стан справ у театрі, наголосивши на тому, що «та непомітна поки що для таборового загалу, а в дійсності дуже серйозна і напружена праця, що провадиться в біжучій час режисурою нашого театру, подає[...] надію бачити наступний сезон не під знаком побутової рутини (тут: рутини — *авт.*), а під знаком європейськості». Разом з тим рецензент відзначав, що режисери драмгуртків і артисти-аматори працювали «не покладаючи рук, над новим репертуаром» (загалом 16 п'єс). Проте ця праця, на його думку, рухалася дуже поволі, так що до переїзду в Каліш було поставлено тільки 6–8 п'єс «європейського репертуару». Режисер Горуневич, «намітивши до постановки шістнадцять п'єс», підготував вже зокрема такі: «На хвилях» Павловського (виставлялась тричі), «Між двох сил», «Базар», «Панна Мара» (всі — В. Винниченка), «Розладдя» Д. Николишина, «На провесні» Кащенко, «Останній сніп» Старицько-Черняхівської, «Зимовий вечір» Старицького, «Haudeamus» Л. Андрєєва. Завершувалась замітка на оптимістичній ноті: «треба, шануючи працю трупи, хист і труд на добру волю режисури, йти їм в чім тільки буде треба — назустріч» (Театральні справи, 1922, с. 29–30).

У рубриці «Оголошення» містилось повідомлення Стшалковської філії «Комітету допомоги збігцям з України та їх родинам» про рішення її управи розподілити 7219 м.п. залишкових коштів між хворими козаками і старшинами табору Стшалково на підставі їх медичних документів перед їх виїздом до Каліша і Щипіорна. Також таборян інформували про те, що залишок речей був переданий Калішській філії згадуваного Комітету (Звіт, 1922, с. 31). Одним реченням були окреслені здобутки заснованого в березні 1922 р. у Щипіорно видавничого товариства «До Світла» (голови — Євген Бачинський і о. Петро Білон), яке вже влітку ц.р. випустило друком кілька книг релігійного змісту («Благодійне Видавниче», 1922, с. 31). Дуже сумною звісткою для всіх таборян стала раптова смерть (від серцевого нападу) генерал-хорунжого О. Пилькевича. Журнал звернувся до його вдови (Серафіми Ізапівни Пилькевич) з висловами свого щирого співчуття та розмістив некролог про небіжчика («Від редакції», 1922, с. 29).

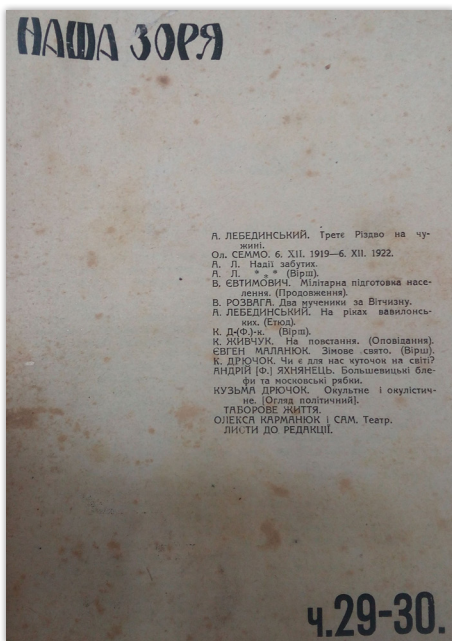
Вихід наступного числа часопису очікувано затримався через прихід холодів, які особливо рельєфно підкреслювали всю непевність животіння інтернованого вояцтва у промерзлих бараках далеко від рідних домів. Редактор «Нашої Зорі» А. Лебединський знайшов єдино можливі фрази аби максимально точно передати всі емоції таборян: «тяжко жить на чужині, в неволі, тяжко і нудно сидить по таборах інтернованим борцям за волю і долю Батьківщини, сидіти прибор-

каними в той час, коли ворог висисає з неї останні краплини крові, коли він приніс пануванням своїм не тільки руїну добробуту, а й пошесті, жах голоду, смерть фізичну і моральну». Особливо нестерпно для таборян була ностальгія: «і коли туга за Батьківщиною, за родиною, за сім'єю точить нашу душу, попелить наше серце день у день, що години, що хвилиночки, коли навіть у сні не покидає нас вона, мучить гіркими мріями, то наскільки-ж тяжче і гостріше відчувається вона напередодні великих празників, наших празників християнських» (Лебединський, 1923, с. 1).

Інтерновані вояки-українці та члени їх родин вже втретє святкували Різдво Христове за дротами, будучи «одірвані (від Батьківщини — *авт.*), листом осіннім по світу опавші, світом забуті, гіркими сльозами вдома спом'януті». Вони були «самотні й гонимі», вони — «покинули й покинуті», і усвідомлення глибини трагізму їх становища змушувало А. Лебединського звернутися до таборян з риторичним запитанням: «Може так і треба? Може горно страждань Вітчизни і наших — горно ясної волі?». Не потребувало відповіді й наступне його питання: «хто вкрав з побожно тихого різдвяного неба променисту зорю Віфлеємську — світоч любови і підніс над руїною, котру сам утворив, криваву п'ятикутну емблему терору, поневолення, голоду, холоду, смерті?!» (Лебединський, 1923, с. 1–2).

Катування та вбивства більшовиками українців важким тягарем лягали на душі таборян, які з важким серцем зустрічали світле Різдво. Усвідомлення того, що більшовики «розпинають Матір нашу (Україну — *авт.*), що й Тебе розпинають,

розпинаючи на московському хресті Правду і Любов», витворювало у інтернованих «камінне чуття» до червоної москви та сп'янілих від крові українців більшовиків-антихристів. І тому «коли любимо тебе, Христе наш, то ми не можемо викинути з душі чуття ненависти до ворогів наших — Твоїх гонителів. Не зискуй за те, що не радість в серцях наших у вечір вселюдської радості, а туга і сум. Хіба не бачиш: несемо хрест Твій ми — в терновім вінку колючих дротів» (Лебединський, 1923, с. 2).

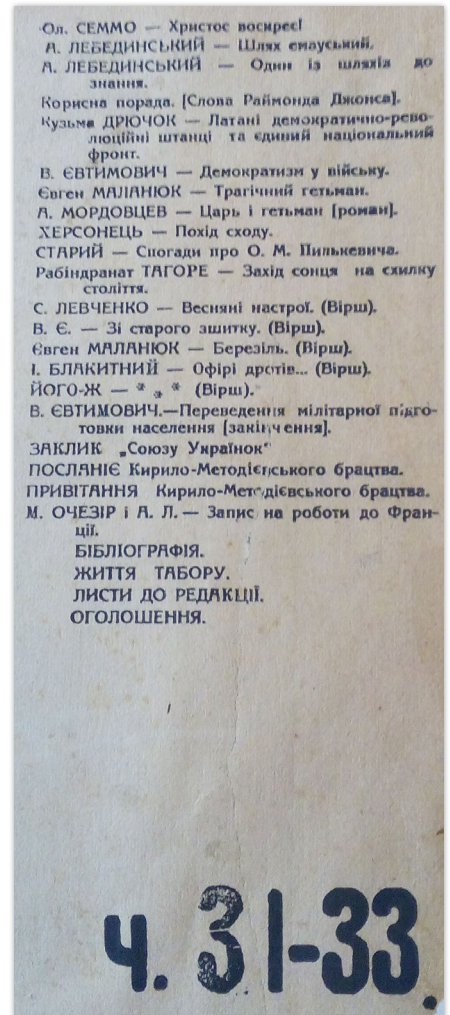

Титульна сторінка журналу «Наша Зоря» зі змістом передостаннього його випуску (ч.29-30 від 7 січня 1923 р.).

У своєму «різдвяному посланні» до всіх таборян А. Лебединський просив у Бога лише про одне: «дай нам сили нести хрест Твій, не сплямувати колючого вінка нашого поклоном перед ворогом Вітчизни! Пошли нам терпіння дождатись нової радості визволення... [і] в третє на вигнання Навечірря Різдва Твого пошли нам зорю надії, що вибором[о] волю для краю нашого і тихі та радісні Святі Вечорі в рідних оселях серед рідних і близьких, серед статку й спокою» (Лебединський, 1923, с. 2). Без сумніву — ці слова зігріли душу таборян своєю емоційністю, а скромне частування у Святвечір підкріпило їх фізичні сили.

Але зимова холоднеча відбирала майже всі сили у мешканців таборів, до того ж в них залишалось зовсім небагато інтернованих — станом на січень 1923 р. у Каліші та Щипіорно перебували здебільшого старшини (козаки були відряджені на роботи). У зв'язку з цим культурно-освітня робота в таборах майже повністю припинилась. До цього причинилось й те, що УМСА обмежила надання матеріальної допомоги інтернованим, після чого курси іноземних мов (були засновані за допомогою УМСА) припинили свою роботу через повну відсутність матеріальних засобів. Зрештою, у цей час у Каліші продовжувала діяти лише таборова гімназія, яка єдина стояла «на більш менш міцному ґрунті». У таборі Щипіорно «також приладжено помешкання для гімназії і невдовзі мало розпочатись навчання», причому «ремонт землянки, призначеної для гімназії, переведено власними засобами педагогічного персоналу» (силами сотників Заріцького і Базилевича, а також інженера Лосевського, які «користуючись допомогою учнів своїми руками провадили чорну роботу») («Таборове життя», 1923, с. 35).

«Наша Зоря» коротко інформувала й про роботу інших культурних осередків у таборі Каліш, зокрема — кінематографу, що був облаштований заходами УМСА у таборовому театрі. Як безсумнівний позитив журнал відзначав ту обставину, що плата за демон-

Фрагмент титульної сторінки журналу
«Наша Зоря» зі змістом останнього його
випуску (ч.31-33 від 8 квітня 1923 р.).

страцію фільмів з таборян не стягувалась, щоправда запроваджена пізніше система особливих номерків для відвідування сеансів дещо ускладнила доступ до кінематографу декого з таборян (тих, хто в силу різних обставин не зміг їх отримати). Зимовий холод істотно вплинув на інтенсивність культурно-мистецького життя, драмгуртки продовжували свою діяльність і часто проводили благодійні вистави, приходючи таким способом «на допомогу таборовому суспільству, пресі, організації середньошкільників тощо». Хор Д. Котка «хоч дуже рідко, але все-ж таки дає концерти в таборовому театрі». Але оркестрів взагалі не було чути, бо оркестранти намагались «десь на отшибі» заробити «сякий такий гріш» («Таборове життя», 1923, с. 35–36).

Театр як і раніше залишався центром культурно-мистецького життя таборян та користувався їх незмінною увагою. Але так було не завжди, бо як вважав рецензент О. Кармалюк (очевидно псевдонім — *авт.*) — «з кінця 1921 року по вересень 1922 року Калішський таборовий театр уявляв зі себе щось дуже й дуже мизерне, кволе, цілком безнадійне. Репертуар його ніколи не виходив із зачарованого кола різних «Дурнів», «Чортових гнізд», та цілого асортименту гривуазних фарсів». І тільки з моменту переїзду до Каліша Стшалковської групи військ в ньому відбулись якісні зміни, що настали завдяки приїзду до табору сотника М. Горуновича, який став головним режисером театру. Він за 2–3 місяці праці «відживив і поставив на ноги» таборовий театр, підготувавши нові постановки, у т.ч.: «На хвилях Павловського», «Червоний ліхтар», «Зимовий вечір», «Катерина-мужичка», «Панна Мара», «Базар», «Між двох сил». На думку рецензента, постановка останньої п'єси стала «апогеєм режисерської праці» М. Горуновича.

І хоча таборовий театр «окрім своєї імпровізованості перебуває в надто нужденному стані з боку обрядження бутафорією і реквізитом», попри це «постановка не лише задовольнила естетичний смак глядача, а й викликала у де-кого здивовання: хіба це можливе на нашій сцені?». Важливим було й те, що режисура п[ана] М. Горуновича помітно відбилась на грі інших артистів. Вони (не по «прим'єру прежних л'єт») почали розбиратись в характерах типів, — режисер зумів змусити їх до серйозної праці над ролями» (Кармалюк, 1923, с. 36–37).

Редколегія «Нашої Зорі» дала й оцінку пресо-видавничій діяльності в таборах, відзначивши, що успіх роботи кожного видання вирішальною мірою залежав від наявності у них сталих джерел фінансування (жодне таборове видання не було самоокупним, а відтак потребувало сторонніх дотацій). З цієї замітки можна дізнатись про деякі цікаві особливості згаданих джерел: «Український Сурмач» має сталі фонди — це відсотки від продажу горілки в буфетах таборів. «Веселка» дістає поки-що сталу субсидію в досить значному розмірі, так що навіть на розкіш собі може дозволити. Решта («Релігійно-нау-

ковий вісник», «Вісник спілки лікарських помішників») пробавляється дрібними випадковими сумами».

Журнал «Наша Зоря» теж конче потребував додаткового фінансування, і прибуткові таборів осередки завжди приходили йому на допомогу. Так, зокрема, 9 грудня 1922 р. на таборівій сцені було виставлено п'єсу «Поцілунок Юди» (режисер М. Горуневич), всі прибутки від продажу квитків на яку (16305 м.п.) були призначені на пресовий фонд журналу «Наша Зоря». Редакція висловила свою подяку акторам (М. Горуневичу, Пухальському, Лагошному, Вінницькі та Колесник), а також організаторам і розпорядникам цієї вистави (М. Безус і сотнику Пламаренку) (Наша Зоря, 1923, с. 37, с. 40).

Інколи «Наша Зоря» могла сподіватися на отримання допомоги з «позатаборових джерел», про що свідчить лист вояків зі складу робітничої команди, які працювали в «4-й колоні індо-європейського телеграфу» (начальник — полковник Гудима), в якому йшлося про організацію збірки пожертв до пресового фонду журналу «Наша Зоря». У підписному листі були перелічені всі імена жертводавців, заходами яких було зібрано 57650 м.п. У свою чергу, редакція висловила їм свою щирю вдячність, бо ця сума «була дуже начасною і дала редакції можливість випустить друком це число журналу» (Наша Зоря, 1923, с. 39).

Всі ці кошти витрачались редколегією на видавничі потреби, бо за її спостереженнями «до цього часу справа ця була в страшному занепаді, при чому не з вини редакції того чи іншого місячника, а скоріше через те, що таборіві друкарні установили такі ціни на друк, які не під силу редакціям, не маючим сталих фондів». Тому заснування у Каліші нового видавництва «Чорномор» та придбання ним власної друкарні було сприйнято «Новою Зорею» з вірою у переімени на краще у пресо-видавничій галузі, і зокрема на налагодження регулярного випуску періодичної літератури в таборах. На користь цього свідчив й скорий старт роботи «Чорномора» (друк книжки А. Ільницького «Трактор і моторовий плуг та їх застосування в сільському господарстві» та повісті К. Поліщука «Світ червоний» (Наша зоря, 1923, с. 35–36).

Редколегія «Нашої Зорі» — у цей час її редакторами були О. Семмо і А. Лебединський — теж скористалася можливістю віддрукувати наклади двох останніх номерів журналу (№№ 29–30, 31–33) у видавництві «Чорномор». Навесні 1923 р. всі ресурси для подальшого тиражування журналу були вичерпані — як згадував О. Семмо, 8 квітня 1923 р. вони удвох з А. Ледебинським закінчили «набирать (складати черенки) для друку» для чергового (№№ 31–33) випуску «Нашої Зорі», після чого він вже додруковувався у «Чорноморі». І це стало «останньою крапелькою її духу: ні грошей на її дальший друк, ні сенсу її дальшого існування уже не було». Шрифти, які служили «Нашій

Зорі» майже три роки, були передані видавництву «Чорномор» (Семмо, 1987, с. 263) що об'єктивно допомогло йому організувати безперервний видавничий процес.

Висновки

Так до певної міри тихо і непоказне згас таборовий часопис «Наша Зоря», який протягом усього часу свого існування дієво долучався до обговорення різних сторін життєдіяльності таборян, їх повсякденних проблем, послідовно обстоюючи при цьому їх світоглядні цінності та ідеали. На його шпальтах закарбовувались непохитна віра українського вояцтва у перемогу та стійкість таборян у подоланні щоденних труднощів, а разом з тим — ностальгія за Батьківщиною та хвиливі сумніви, коли під непосильним тягарем побутових проблем здавалось би що всі надії на відновлення української державності були втрачені.

Протягом усього часу свого існування «Наша Зоря» відчувала моральну та фінансову підтримку з боку таборян, які завжди уділяли часопису дециму із своїх зароблених тяжким трудом коштів. Дуже вагомо допомагали журналу й таборові інституції — проводячи різні культурно-мистецькі акції (театральні вистави, вечорниці, концерти) та перераховуючи отримані за це кошти до видавничого фонду «Нашої Зорі». Ще одним способом акумулювання грошових засобів для журналу були збірки коштів на його потреби. У свою чергу редколегія часопису регулярно розміщувала інформацію про отримані пожертви — прагнучи хоч би в такий спосіб віддячитись своїм жертводавцям.

Разом з тим, попри цю підтримку, зібраних коштів ледь-ледь вистачало аби звести «кінці з кінцями» та опублікувати чергове число часопису, і саме цим обумовлювались окремі випадки недотримання редакцією черговості виходу «Нашої Зорі». Але саме завдяки ентузіазму та спільним зусиллям гурту однодумців, які об'єднались у складі нечисленної редколегії цього видання, всі перепони успішно додалися — навіть упереджене ставлення таборової цензури, якій майже завжди «муляли око» критичні матеріали про окремі сторони таборового існування інтернованих.

Проведений аналіз матеріалів цього журналу з історії таборового повсякдення українського вояцтва дає всі підстави стверджувати, що вони довгий час слугували об'єднавчим чинником для таборян, скріплюючи їх моральний дух. Разом з тим вони справляли потужний вплив на формування національної свідомості інтернованих воєнків Армії УНР, зміцнюючи їх віру у визволення України від більшовизму.

ДОВІДКА

Young Men's Christian Association (Молодіжна християнська асоціація) — харитативна американська організація, яка надавала гуманітарну допомогу полоненим та інтернованим у таборах різних європейських країн.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- А. (Ф.) Л. (1922, 1 жовтня). До праці! *Наша Зоря*, 28, 5.
- А. Л. (1922, 1 жовтня). Під московський лапоть. *Наша Зоря*, 28, 1.
- Благодійне Видавниче Товариство «До Світла». (1922, 1 жовтня). *Наша Зоря*, 28, 31.
- Віїзд з таборів на роботи. (1922). *Наша Зоря*, 25, 16–17.
- Від редакції. (1921, 31 грудня). *Наша Зоря*, 18/20, 36–37.
- Від редакції. (1922, 1 жовтня). *Наша Зоря*, 28, 29.
- Відчит Комітета допомоги вдові й малолітнім сиротам артиста Володимира Масловця-Далекого. (1922). *Наша Зоря*, 25, 19.
- Вішка, О. (2002). *Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.): Історико-бібліографічне дослідження*. Львівська обласна друкарня.
- Голубнича-Шленчак, Ю. В. (2021). *Видавнича діяльність інтернованої Армії УНР у таборах Польщі (1921–1924 рр.)* [Дисертація доктора філософії, Київський університет імені Б. Грінченка].
- Голубнича-Шленчак, Ю. (2020, 29 жовтня). «Вона освітить темряву ночі й покаже правдиві шляхи»: видання таборового часопису «Наша зоря» вояками інтернованої Армії УНР у таборах Ланцут-Стшалково-Каліш у Польщі (1921–1923 рр.). В *Україна ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку (новітні виклики)*, матеріали ХХІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (с. 65–68). Київ.
- День розваги козака. (1921, 1 вересня). *Наша Зоря*, 15, 19.
- Дрючок, К. (1922, 1 жовтня). Таборове життя. *Наша Зоря*, 28, 30.
- Життя табору. (1922). *Наша Зоря*, 21/22, 39.
- З життя табору. (1921, 15 серпня). *Наша Зоря*, 14, 19.
- Звіт грошового, річового і продуктового обороту в філії комітета допомоги збігцям з України та їх родинам за час з початку існування філії по 1 липня 1922 р. (1922, 15 липня). *Наша Зоря*, 26/27, 39–40.
- Звіт прибутків і витрат по виставі п'єси «Молодість» на пресовий фонд журналу «Наша Зоря», 4 травня 1922 р. (1922). *Наша Зоря*, 25, 20.
- Звіт про грошовий і матеріальний рух Ланцутського (Стрілковського) Відділу У.Т.Ч.Х. (з дня 1 Січня 1921 р. по день 1 Січня 1922 р.). (1921, 31 грудня). *Наша Зоря*, 18/20, 35–36.
- Звіт. (1922, 1 жовтня). *Наша Зоря*, 28, 31.
- Кармалюк, О. (1923, 7 січня). Театр. *Наша Зоря*, 29/30, 36–37.
- Лебединський, А. (1923, 7 січня). Третє різдво на чужині. *Наша Зоря*, 29/30, 1–2.

- Наша Зоря*. (1921, 30 вересня). 16/17.
- Наша Зоря*. (1923, 7 січня). 29/30.
- П'єро. (1921, 31 грудня). Життя табору. *Наша Зоря*, 18/20, 30–31.
- Праця таборового культурно-просвітнього відділу. (1921, 1 вересня). *Наша Зоря*, 15, 19.
- Про культурно-освітню працю в таборі. (1922). *Наша Зоря*, 25, 18–19.
- Рябокін. (1922, 1 жовтня). До інтернованих старшин і козаків. *Наша Зоря*, 28, 3.
- Семмо, О. (1921, 30 вересня). Життя табору. *Наша Зоря*, 16/17, 26–28.
- Семмо, О. (1987). *Хроніка* (Ч. 57). Impressions.
- Сидоренко, Н. М. (2000). *Національно-духовне самоствердження* (Ч. 2: Преса інтернованих українців та цивільної еміграції (Чехія, Польща, Румунія, Єгипет, 1919–1924)). Дослідницький центр історії української преси.
- Спорт. (1921, 1 вересня). *Наша Зоря*, 15, 20.
- Срібняк, І., & Палієнко, М. (2021). Журнал інтернованих вояків Армії УНР «Наша Зоря» у таборі Ланцут (Польща): джерельно-інформаційний потенціал. *Український інформаційний простір*, 2(8), 183–208. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(8\).2021.245879](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(8).2021.245879)
- Таборове життя. (1923, 7 січня). *Наша Зоря*, 29/30, 35–36.
- Театральні справи. (1922, 1 жовтня). *Наша Зоря*, 28, 29–30.
- Wiszka, E. (2001). *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939*. Toruń.

REFERENCES

- A. (F.) L. (1922, October 1). Do pratsi! [To Work!]. *Nasha Zoria*, 28, 5 [in Ukrainian].
- A. L. (1922, October 1). Pid moskovskiyi lapot [Under the Moscow Boot]. *Nasha Zoria*, 28, 1 [in Ukrainian].
- Blahodiine Vydavnyche Tovarystvo «Do Svitla» [Charitable Publishing Society «To the Light»]. (1922, October 1). *Nasha Zoria*, 28, 31 [in Ukrainian].
- Den rozvahy kozaka [Cossack Entertainment Day]. (1921, September 1). *Nasha Zoria*, 15, 19 [in Ukrainian].
- Druchok, K. (1922, October 1). Taborove zhyttia [Camp Life]. *Nasha Zoria*, 28, 30 [in Ukrainian].
- Holubnycha-Shlenchak, Yu. (2020, October 29). «Vona osvityt temriavu nochi y pokazhe pravdyvi shliakhy»: vydannia taborovoho chasopysu “Nasha Zoria” voiakamy internovanoi Armii UNR u taborakh Lantsut-Stshalkovo-Kalish u Polshchi (1921–1923 rr.) [«It Will Illuminate the Darkness of Night and Show the True Ways»: Publication of the Camp Magazine «Nasha Zorya» by Soldiers of the Interned Army of the Ukrainian Peoples Republic in the Camps Lantsut-Strzalkowo-Kalisz in Poland (1921–1923)]. In *Ukraina XXI stolittia: tendentsii ta perspektyvy rozvytku (novitni vyklyky)* [Ukraine of the XXI Century: Tendencies and Prospects of Development (Latest Challenges)], Proceedings of the XXI All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference (pp. 65–68). Kyiv [in Ukrainian].
- Holubnycha-Shlenchak, Yu. V. (2021). *Vydavnycha diialnist internovanoi Armii UNR u taborakh Polshchi (1921–1924 rr.)* [Publishing Activity of the Interned Army of

- the Ukrainian People's Republic in the Camps of Poland (1921–1924)] [Doctoral Dissertation, Borys Grinchenko Kyiv University] [in Ukrainian].
- Karmaliuk, O. (1923, January 7). Teatr [Theater]. *Nasha Zoria*, 29/30, 36–37 [in Ukrainian].
- Lebedynskyi, A. (1923, January 7). Tretie rizdvo na chuzhyni [The Third Christmas Abroad]. *Nasha Zoria*, 29/30, 1–2 [in Ukrainian].
- Nasha Zoria* [Our Dawn]. (1921, September 30). 16/17 [in Ukrainian].
- Nasha Zoria* [Our Dawn]. (1923, January 7). 29/30 [in Ukrainian].
- Piero. (1921, December 31). Zhyttia taboru [Camp Life]. *Nasha Zoria*, 18/20, 30–31 [in Ukrainian].
- Pratsia taborovoho kulturno-prosvitnoho viddilu [Work of the Camp Cultural and Educational Department]. (1921, September 1). *Nasha Zoria*, 15, 19 [in Ukrainian].
- Pro kulturno-osvitniu pratsiu v tabori [About Cultural and Educational Work in the Camp]. (1922). *Nasha Zoria*, 25, 18–19 [in Ukrainian].
- Riabokin. (1922, October 1). Do internovanykh starshyn i kozakiv [To Interned Officers and Cossacks]. *Nasha Zoria*, 28, 3 [in Ukrainian].
- Semmo, O. (1921, September 30). Zhyttia taboru [Camp Life]. *Nasha Zoria*, 16/17, 26–28.
- Semmo, O. (1987). *Khronika* [Chronicle] (Pt. 57). Impressions [in Ukrainian].
- Sport. (1921, September 1). *Nasha Zoria*, 15, 20 [in Ukrainian].
- Sribniak, I., & Paliienko, M. (2021). Zhurnal internovanykh voiakiv armii UNR “Nasha Zoria” u tabori Lantsut (Polshcha): dzherelno-informatsiyni potentsial [Journal of Interned Soldiers of the UPR Army «Nasha Zorya» in the Lancut Camp (Poland): Source Information Potential]. *Ukrainian Information Space*, 2(8), 183–208. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.2\(8\).2021.245879](https://doi.org/10.31866/2616-7948.2(8).2021.245879) [in Ukrainian].
- Sydorenko, N. M. (2000). *Natsionalno-dukhovne samostverdzhennia* [National-Spiritual Self-Affirmation] (Pt. 2: Presa internovanykh ukraintiv ta tsyvilnoi emihratsii (Chekhiia, Polshcha, Rumuniia, Yehypet, 1919–1924) [The Press of Interned Ukrainians and Civil Emigration] (Czech Republic, Poland, Romania, Egypt, 1919–1924)]. *Doslidnytskyi tsentr istorii ukrainskoi presy* [in Ukrainian].
- Taborove zhyttia [Camp Life]. (1923, January 7). *Nasha Zoria*, 29/30, 35–36 [in Ukrainian].
- Teatralni spravy [Theatrical Affairs]. (1922, October 1). *Nasha Zoria*, 28, 29–30 [in Ukrainian].
- Vid redaktsii [From the Editorial Office]. (1921, December 31). *Nasha Zoria*, 18/20, 36–37 [in Ukrainian].
- Vid redaktsii [From the Editorial Office]. (1922, October 1). *Nasha Zoria*, 28, 29 [in Ukrainian].
- Vidchyt Komiteta dopomohy vdovi y malolitnim syrotam artysta Volodymyra Maslovtsia-Dalekoho [Report of the Committee for Aid to the Widow and Young Orphans of the Artist Volodymyr Maslovets-Dalekyi]. (1922). *Nasha Zoria*, 25, 19 [in Ukrainian].
- Vyzid z taboriv na roboty [Leaving the Camps for Work]. (1922). *Nasha Zoria*, 25, 16–17 [in Ukrainian].
- Wisicka, E. (2001). *Prasa emigracji ukraińskiej w Polsce 1920–1939* [Press

Emigracja Ukraińskiego in Poland 1920–1939]. Toruń [in Polish].

Wiszka, E. (2002). *Presa ukraiński emigratsii v Polshchi (1920–1939 rr.): Istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Press of Ukrainian Emigration in Poland (1920–1939): Historical and Bibliographic Research]. Lvivska oblasna drukarnia [in Ukrainian].

Z zhyttia taboru [From the Life of the Camp]. (1921, August 15). *Nasha Zoria*, 14, 19 [in Ukrainian].

Zhyttia taboru [Camp Life]. (1922). *Nasha Zoria*, 21/22, 39 [in Ukrainian].

Zvit [Report]. (1922, October 1). *Nasha Zoria*, 28, 31 [in Ukrainian].

Zvit hroshovoho, richovoho i produktovoho oborotu v filii komiteta dopomohy zbihtsiam z Ukrainy ta yikh rodynam za chas z pochatku isnuvannia filii po 1 lypnia 1922 r. [Report of Money, Property and Food Turnover in the Branch of the Committee for Aid to Refugees from Ukraine and their Families for the Period from the Beginning of the Branch to July 1, 1922] (1922, July 15). *Nasha Zoria*, 26/27, 39–40 [in Ukrainian].

Zvit pro hroshovyi i materialnyi rukh Lantsutskoho (Strilkovskoho) Viddilu U.T.Ch.Kh. (z dnia 1 Sichnia 1921 r. po den 1 Sichnia 1922 r.) [Report on the Monetary and Material Movement of the Lantsutsky (Strilkovsky) Division U.T.Ch.H. (from January 1, 1921 to January 1, 1922)]. (1921, 31 December). *Nasha Zoria*, 18/20, 35–36 [in Ukrainian].

Zvit prybutkiv i vytrat po vystavi piesy «Molodist» na presovyi fond zhurnalu «Nasha Zoria», 4 travnia 1922 r. [Profit and Expense Report on the Play «Youth» to the Press Fund of the Magazine «Nasha Zorya», May 4, 1922] (1922). *Nasha Zoria*, 25, 20 [in Ukrainian].